

Sociologie industrială — obiect și direcții de cercetare

Conf. univ. dr. Ion Velea

1. Implicații sociale generale ale dezvoltării industriale

Epoca ultimelor decenii parcurse de omenire poartă amprenta evoluției și dezvoltării industriale. Industria și procesele de industrializare își largesc, din ce în ce mai mult, influența asupra celorlalte sfere de activitate socială.

Experiența țării noastre ne arată că toate sferile diviziunii sociale a muncii, inclusiv industria, capătă un conținut deosebit, determinat de relațiile de producție care au la bază proprietatea socialistă. În Expunerea la primul Congres al consiliilor populare din 4 februarie 1976, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dat o remarcabilă exprimare teoretică rolului și locului industriei în dezvoltarea multilaterală economico-socială și politică a României socialiste. Excepționale prin profunzime, ideile secretarului general al partidului constituie și fundamentul, punctul de plecare și de raportare a cercetărilor teoretico-aplicative realizate de sociologia industrială.

Industrializarea, ca parte a politicii naționale de dezvoltare economico-socială are drept obiective valorificarea superioară a resurselor naturale și umane, determină modelarea și remodelarea colectivităților rurale și urbane, schimbă prin procese evolutive structurile populației în general prin afectarea comportamentului demografic, accentuează problematica profesiunilor, modifică curente de deplasare a populației cu consecințe în structura socială și de clasă și în omogenizarea social-politică a poporului.

Intensitatea proceselor industriale caracterizată prin extindere pe teritoriu dar și concentrare a producției și oamenilor pune probleme deosebite de organizare și conducere, ridică pe o treaptă superioară raporturile cu mediul social și fizic înconjurător. Ele sunt procese care creează un nou mod de viață și civilizație aducând îmbunătățirea condițiilor de locuit, folosirea intensă a instituțiilor de cultură, învățământ, sănătate, comerciale etc. S-a verificat în practica social-politică îmbogățirea modului de gândire, schimbarea comportamentelor și atitudinilor ca urmare a creșterii nivelului de instrucție, a disciplinei muncii, responsabilității cetățenești, spiritului și combativității revoluționare.

Sistemul relațiilor industriale nu poate fi definit fără luarea în considerație a factorului uman. Evoluția tehnicii care constituie baza industriei trebuie permanent integrată în structurile sociale, relațiile și procesele economico-tehnice fiind revelatoare ca relații sociale specifice. O asemenea viziune ne permite să definim mai exact natura socialului în sistemele relațiilor industriale moderne, unde mașina nu este un simplu mijloc și nici sfârșitul activității umane. K. Marx sublinia în *Capitalul* că: „marea industrie care a rupt vâlul ce ascundea oamenilor propriul lor proces social de producție, ... nu consideră și nu tratează niciodată forma existentă a unui proces de producție ca ceva definitiv ... Cu ajutorul mașinilor, al proceselor chimice și al altor metode, ea transformă neîncetat, odată cu baza tehnică a producției, funcțiile muncitorilor și combinațiile sociale ale procesului de muncă”¹. Această idee are concretețe și în sistemele complex automatizate care nu pot elimina întrutotul factorul uman ci au semnificații deosebite în planul social de ansamblu. François Perroux, de pildă, scrie: „Mașini diverse se compun în sisteme de mașini. Automatizări speciale se combină în mari cicluri automatizate (calcul, comenzi, control, servo-mecanisme). Acestea sînt grupuri umane organizate, ansamblul agenților mașinilor, aparatelor complexe ce ni se oferă. Autoreglarea

¹ K. Marx, *Capitalul*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Edit. politică, 1966, p. 494.

lor se inserie în programe conștiente care reglementează fabricația, schimburile și consumurile în care sînt interesate grupuri sociale”².

Putem spune că astăzi analiza rolului și locului elementului uman în domeniul industrial, ca parte a aplicațiilor practice și a explicațiilor teoretice sociologice, presupune accentuarea menirii omului, acțiunilor și situației acestuia căci numai el în mod conștient organizează și conduce totul, el creează sisteme de asociere și comunicații, de cooperare și solidaritate, este singurul capabil să-și fixeze scopuri, năzuințe și aspirații, norme de conduită și comportament. În aceste împrejurări, factorul uman nu ne poate apare ca o entitate abstractă, cvasiexterior sistemului de relații industriale, ci dimpotrivă, așa cum notam cu un alt prilej³, ca ceva concret, activ și transformator.

În acest cadru, investigarea proceselor sociale ale evoluției industriale va trebui să-și deschidă mai mult evantaiul și să realizeze studii sistematice în colectivitățile umane diverse ca mărime, modalități de organizare și conducere, funcții sociale generale și individuale, ca sisteme de relații endogene și exogene, cu cit mai multe incidente și interdependențe ale aspectelor tehnico-economice, sociale și demografice, psihologice și politice. De aici, importanța sociologiei industriale care a abordat de la început conținutul și formele industriale, a tipurilor speciale de colectivități umane, a pus în lumină, fără a exclude celelalte raporturi reale, latura social-umană a muncii industriale.

2. Sociologia marxistă și sociologia industrială

În înțelegerea procesului complex de diferențiere și integrare a disciplinelor sociologice, punctul de pornire nu-l poate constitui decât asimilarea elementelor fundamentale ale sociologiei marxiste. Se fac deseori disocierile necesare între o sociologie comună care se bazează pe bunul simț, pe generalizarea experienței cotidiene și, am adăuga noi, pe folosirea abuzivă a termenului ca leit-motiv de explicare a unor evenimente sau fapte sociale, repetabile sau nerepetabile, și sociologia științifică fundată pe cercetări sistematice și care dispune de un sistem conceptual⁴.

Socotim necesar să subliniem contribuția deosebită a lui I. Iordăchel la sintetizarea și explicitarea elementelor fundamentale constitutive ale sociologiei ca știință a sistemului social global. În viziunea sa⁵, sociologia generală ca știință despre societate trebuie să urmărească, în principal, studiul structurilor fundamentale și dinamica acestora, geneza proceselor sociale și evoluția lor, caracteristicile specifice ale societății omenești, condițiile mediului natural umanizat, ansamblul instituțiilor suprastructurale, acțiunea socială cu elementele normative și simbolice, funcțiile practice și prospective, metodele și tehnicile de cunoaștere și influențare a vieții colectivităților umane și indivizilor. În acest fel, viziunea sociologică asupra fenomenelor și proceselor sociale detașează factorii determinanți ai apariției, stabilității și dezvoltării oricăror tipuri de diviziune socială a muncii, de comunități sau colectivități umane. La bază se așază întotdeauna fenomenul cel mai concret și evident pentru concepția marxist-leninistă asupra societății, munca⁶, producția materială și reproducția vieții sociale, manifestare conștient organizată a existenței colective a speciei umane. Tocmai activitatea materială, desfășurată în cadrul unor colectivități umane stabile (dintre care de maximă importanță și semnificații pentru societățile actuale sînt cele industriale) este forma de interacțiune între oameni și condițiile naturale și sociale, pe care le transformă continuu și le face să servească interesele lor. K. Marx și F. Engels au arătat cu claritate că formele colectivității umane separează de indivizi, creează grupuri sociale, colectivități asociative sau comunitare, structurate sau nestructurate, favorizează funcționalitatea unor tipuri speciale de dependență a indivizilor⁷. Recunoscînd aceste adevăruri extrase din realitățile sociale tot mai mulți autori aduc

² François Perroux, *Aliénation et société industrielle*, Paris, Editions Gallimard, 1970, p. 83.

³ Vezi Ioan Velea, *Locul factorului uman în conducerea întreprinderilor industriale*, „Vîitorul social”, nr. 2, 1972, p. 410.

⁴ J. Szezepański, *Noțiuni elementare de sociologie*, București, Edit. științifică, 1972, p. 10.

⁵ Vezi Ion Iordăchel, *Introducere în sociologie*, Academia „Ștefan Gheorghiu”. Curs lito., 1974.

⁶ Vezi în acest sens exegeza pertinentă realizată asupra acestui concept fundamental al marxism-leninismului, în Georg Lukács, *Ontologia existenței sociale*, București, Edit. politică, 1975, p. 171—320.

⁷ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Edit. politică, 1962, ed. a II-a, p. 78.

pe prim plan necesitatea ca explicațiile marxiste ale „mecanismelor” sociale să fie metamorfozate într-o sociologie. Pierre Naville abordând geneza sociologiei muncii la Marx și Engels scrie: „Sociologia face efortul de a sesiza factorii operanți într-o societate „în act” care nu este niciodată pasivă; nu are piese detașate dintr-un mecanism mort, ci elemente vii ale unei sinteze. Dar această sinteză este ierarhizată, nu în mod absolut, ci relativ, presupunând subordonări variabile, care nu sînt reducții, simple substituiri, ci exprimări ale forțelor, acțiunilor reciproce”⁸.

Problema care se pune cu acuitate în aprecierea statutului sociologiei industriale este și aceea a înțelegerii și utilizării teoriei sociologice marxiste. Ignorarea rolului conceptelor de bază ale sociologiei generale ca ipoteze fundamentale ale cercetărilor aplicative în domeniul industrial, neglijarea sau spargerea unității dintre cercetarea teoretică și cea concretă poate aduce ori o viziune speculativă ori o imensitate de informații disparate asupra unor fapte sau evenimente sociale. Supunînd unei critici temeinice ruptura dintre cercetarea teoretică și cea aplicativă în sociologie, Ion Iordăchel subliniază: „... cercetarea teoretică își poate găsi o verificare autentică, își poate găsi un izvor pentru punerea de noi probleme, numai printr-un strîns contact cu cercetarea empirică, concretă, aplicativă. Tot așa, cercetarea aplicativă, deși distinctă, cu preocupări specifice, de regulă, se dezvoltă ca o prelungire a cercetării teoretice fundamentale. Problemele teoretice, metodologice, explicate și fundamentate în cadrul cercetării teoretice (în cadrul teoriei sociologice) devin instrumente de lucru, ipoteze fundamentale pentru cercetarea empirică, aplicativă”⁹.

În această viziune, conținutul sociologiei industriale se constituie ca domeniu particularizat al sociologiei generale ca știință homothemă, înglobînd structuri, relații și fapte sociale specifice și concrete. Sociologia industrială ca parte constitutivă a unei științe unice — sociologia — va include ca obiect de cercetare aspecte, laturi, realități sociale specifice, pe care, nepierzîndu-și vocația de interpretare teoretică le poate generaliza în noțiuni, norme și regularități proprii. Evident, toate achizițiile teoretico-ideologice ale sociologiei industriale exprimă numai aspecte parțiale ale vieții sociale globale și de aceea trebuie raportate cu consecvență la viața socială în integritatea ei. Evoluția cercetărilor în domeniul sociologiei industriale a dovedit că numai respectarea principiilor teoretice și metodologice ale sociologiei marxiste, și raportarea continuă la ele, conduce la extragerea concluziilor reale, a esențialului din faptele și evenimentele asupra cărora se apleacă. Pe de altă parte, sociologia industrială, care studiază aspecte relativ particulare ale dezvoltării societății nu face altceva decît să îmbogățească cunoașterea științifică a sistemului social.

3. Evoluția și statutul actual al sociologiei industriale

Lărgirea sferei de preocupări științifice, analizele și sintezele mai complete, extinderea investigațiilor aplicative asupra organizării și conducerii colectivităților industriale și chiar punerea în circulație a denumirii de „sociologie industrială”, sînt de dată relativ recentă în comparație cu alte discipline. Într-un sfert de secol, dacă formal acceptăm ca reper de constituire a ramurii sociologice anul apariției primului manual de sociologie industrială a lui D.C. Miller și W.H. Form¹⁰, s-a acumulat o abundență de volume, lucrări speciale, articole, studii parțiale, comunicări științifice la congrese, se predau cursuri în universități.

Dezvoltarea acestei discipline sociologice și explozia de informații care o acompaniază mai creează încă greutăți deoarece punctele de vedere nu s-au apropiat suficient unele de altele. S-ar impune, în continuare, noi eforturi de sinteză și în țara noastră, neputîndu-se trece peste contribuția remarcabilă pe care a adus-o pînă acum Traian Herseni¹¹, sau mai exact pornindu-se de la munca de pionerat pe care a început-o.

Este evident, pentru toți cercetătorii din domeniul sociologiei industriale, că această disciplină în principal aplicativă, intim legată de diversele tipuri de colectivități industriale, cu probleme specifice și exacte, cu un loc destul de privilegiat în cercetare și învățămînt, a cunoscut și cunoaște un interesant proces de evoluție.

⁸ Pierre Naville, *De l'aliénation à la Jouissance*, Paris, Ed. Anthropos, 1970, p. 362 și urm.

⁹ Ion Iordăchel, *op. cit.*, p. 41.

¹⁰ D. C. Miller, W. H. Form, *Industrial Sociology*, New York, 1951.

¹¹ Vezi de exemplu, Traian Herseni, *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale*, București, Edit. Academiei, 1968 și *Sociologia industrială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974.

Mulți cercetători din țările capitaliste europene și din America își iau ca punct de plecare contribuția școlii sociologice a lui Elton Mayo. Ei ignoră, se pare, sau dau alte interpretări¹² enormului travaliu științific al lui Marx și Engels care deși nu au folosit termenul de sociologie industrială au dat modele de analiză științifică și metodologică a sistemului de raporturi sociale din, sau generate de industrie.

K. Marx în *Capitalul*¹³ și împreună cu F. Engels în *Ideologia germană*¹⁴ au clarificat teoretic și au analizat concret, într-o manieră sociologică, o serie întreagă de probleme cum ar fi: procesele de muncă industrială, diviziunea socială a muncii și condițiile diviziunii industriale a muncii, ziua de muncă și limitele acesteia, sistemul schimburilor (munca de zi și de noapte) și timpul liber al lucrătorilor industriali, sistemul profesiunilor și consecințele sociale și individuale ale mecanizării, conducerea și organizarea grupurilor de muncă, statutul conducătorilor în raport cu tipul de proprietate, situația femeii angajată în producția industrială, raporturile biunivoce dintre industrie și agricultură, relațiile industriale și sistemul juridic, dezvoltarea industriei și mișcările de populație etc., etc.

Este adevărat că gândirea lui Marx și Engels este în relație strictă cu sociologia. Ea este, prin cele menționate mai sus, și foarte apropiată de ceea ce astăzi este sociologia industrială deoarece ei nu au redus studiul activităților industriale la fenomene pur tehnice sau economice, ci le-au analizat ca raporturi sociale, ca acțiuni umane de cooperare și reciprocitate, ca fapte și evenimente politice.

Muncii și condițiilor de muncă din industrie le-au dedicat cercetările lor membrii echipei de cercetare de sub conducerea lui Elton Mayo. Investigațiile lor complexe nu au debutat însă pe un teren gol*. Școala lui E. Mayo, spre deosebire de înaintași, a dat cercetărilor din industrie un caracter experimental, au scos la lumină mecanismele sociologice și psihologice iar prin metodologia folosită și interpretarea rezultatelor s-au constituit începuturile „... unei discipline care s-a ridicat la rangul unei științe pozitive”¹⁵.

În cei peste 20 de ani de muncă, prin experimentele și anchetele sociologice făcute, E. Mayo și colaboratorii săi au adus clarificări notabile în aprecierea sistemului de relații sociale din industrie. Nu intenționăm să dăm o extindere prea mare etapelor cercetării, ele fiind ușor de găsit în multe lucrări. Nu este o exagerare afirmația că investigațiile lui E. Mayo au avut soarta marilor realizări: îmbrățișate fără nici un fel de rezerve¹⁶, criticate aproape plină la desființare¹⁷, puse în lumină în mod logic valorile indiscutabile și eșecurile sau nerealizările¹⁸ sau pur și simplu descrise în manieră utilă în argumentare¹⁹. Dar oricum am judeca lucrurile, și după atîția ani, lucrările lui E. Mayo²⁰ și a unor colaboratori marcanți²¹ pot sta la baza aprecierilor teoretice, mai sînt sursă de cercetări aplicative și chiar,

¹² Vezi H. Marcuse, *L'uomo unidimensionale*, Einaudi, Torino, 1967, p. 42—52.

¹³ K. Marx, *Capitalul*, București, Edit. politică, 1966, p. 190—199; 242—246; 254—308; 333—352; 380—510; 525—532; 748—753.

¹⁴ K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană, Opere*, vol. 3, București, Edit. politică, 1958, p. 50—81.

* Credem că printre precursorii lui Elton Mayo trebuie să trecem și contribuția lui F. W. Taylor (1856—1915) la cercetarea mediului industrial. În afara elementelor tehnice ale procesului de producție, pe care Taylor le-a perfecționat, a acordat atenție relațiilor dintre oameni, raporturilor dintre organizarea și conducerea muncii și componentele psihologice și sociale ale grupurilor constituite, în scopul evident de a crește randamentul și profiturile în favoarea patronilor.

¹⁵ Alain Rideau, *Sociologie du Travail*, „La Sociologie”, Paris, 1970, p. 521 și urm.

¹⁶ J. A. C. Brown, *The social psychology of Industry, Human Relations in the Factory*, Penguin Books, 1967, p. 69—96.

¹⁷ Georges Friedmann, *Problèmes humains du machinisme industriel*, Paris, Gallimard, 1954, p. 301—323.

¹⁸ M. Zlate, *Psihologie socială și organizațională industrială*, București, Edit. politică, 1975, p. 25—43.

¹⁹ Alain Rideau, *op. cit.*, p. 514, și urm.; S. W. Gellerman, *Les relations humaines dans la vie, de l'entreprise* (trad. din americană de Marc Anglaret), Paris, Les Editions d'organisation, 1967, p. 44—49.

²⁰ Elton Mayo, *The Human Problems of an Industrial Civilization*, New York, 1946 și *The Social Problems of an Industrial Civilization*, Londra, 1949.

²¹ F. J. Roethlisberger and W. J. Dickson, *Management and the Worker*, Cambridge, 1939; G. C. Homans, *The Human Group*, New York, 1950.

cu toate lipsurile constatate, model de experiment în sociologia industrială. Cercetările lor au debutat cu măsurarea unor componente ale mediului fizic, determinarea comportamentului uman și consecințele asupra producției și productivității muncii. Aceste probleme importante li s-au adăugat fluctuația și absenteismul personalului, orarele de muncă zilnice și săptămânale, influențele stimulentele (în special materiale), raporturile dintre munca industrială și complexul psihologic individual, raporturile interindustriale și grupurile primare de muncă, locul și contribuția serviciilor sociale în întreprindere*.

Pe lângă cei menționați până acum, și-au mai adus contribuția la elucidarea unor probleme de sociologie industrială sau la clarificarea unor conexiuni cu alte discipline sociologice sau sociale K. Lewin, H. Pieron, J. Tiffin și E. Mc Cormick, P. Badin, Y. Ardoino, Mc Gregor și Arghyris, R. Daval, A. Bavelas, S. Smith, J. L. Moreno și H. Leavitt, M. Crozier și J. R. Treanton, Jean-Danièle Reynaud, Alain Touraine. Lista poate continua, dar simpla notație pentru cei de mai sus și pentru alții este aproape o impietate, fiecare având un loc aparte într-un tratat de sociologie industrială ce se așteaptă a fi scris.

Aceeași preocupare majoră pentru problemele de sociologie industrială există și la sociologii din țările socialiste. În ultimii ani sociologii sovietici L. I. Sevastianov, L. N. Kogan, S. F. Eliseev, au acordat prioritate ariei de influență socială a complexelor industriale, problemă grupurilor de muncă, sistemului de pregătire a cadrelor pentru acest domeniu și modificarea cheltuirii spirituale sub incidentele revoluției științifico-tehnice. Cercetătorii polonezi Adam Podgórecki, Stanisław Widerszpil, Aleksander Owieczko, Witold Kieżuła, au investigat piste noi ale sociologiei industriale conexe cu ingineria socială, au extins studiul proceselor de conducere în industrie, au explicat factorii sociali și politici de participare a muncitorilor la decizie și organizare, criteriile raționalității tehnice etc.

Jan Pašiak, Dragoslav Slejška, Iaroslav Kohout din Cehoslovacia au detașat modificările în sistemul profesiunilor industriale și condițiile de integrare în muncă, nivelele structurale de organizare a grupurilor de muncă, tipologia relațiilor organizaționale precum și analiza socială ca metodă de conducere.

Institutul de sociologie al Academiei de științe din Ungaria, condus de Kalman Kulcsár a încheiat de curând unele cercetări pe problematica efectelor sociale ale industrializării în planul structurilor populației, urbanizării, modelului de trai, sistemele ierarhice în uzine, timpul liber, factorii sociologici de creștere a productivității muncii în întreprinderi industriale și au proiectat cercetări ample pe tema *Efectele sociale ale revoluției științifico-tehnice în Ungaria*, cu accente pe gradul de valorificare a invențiilor tehnice în economie.

În țara noastră, preocupările de cercetare a fenomenelor și proceselor sociale și umane ale industriei încep cu mulți ani în urmă, găsind referiri la Th. Speranția și P. Andrei, la C. Rădulescu-Motru și D. R. Ioanițescu, la membrii Școlii sociologice de la București, condusă de D. Gusti și în cercetările de psihotehnică ale psihologilor de la Cluj.

În anii noștri, cercetările de sociologie și psihologie aplicate la industrie nu numai că s-au înmulțit, dar au câștigat în conținut. Pe o paletă foarte largă de probleme sînt astăzi prezente cercetările în acest domeniu. S-ar putea alcătui studii bibliografice și se impune o cercetare asupra rezultatelor cercetărilor incluse în studii și articole, capitole și volume

* J. A. C. Brown, *op. cit.*, p. 84–85, reia în rezumat principalele concluzii extrase de Miller și Form din cercetările lui E. Mayo și anume: 1. munca este o activitate de grup; 2. lumea socialului la adult este modelată de activitatea de muncă; 3. nevoia de recunoaștere, securitate și sentimentul apartenenței sînt mai importante în determinarea moralului muncitorilor și a productivității decît condițiile fizice ale muncii; 4. plîngerea nu este în mod necesar o relație obiectivă a faptelor; ea este în mod obișnuit un simptom al perturbării statutelor individuale; 5. muncitorul este o persoană ale cărei atitudini și eficacitate sînt condiționate de cerințe sociale, atît din interiorul cît și din exteriorul fabricii; 6. grupurile informale din fabrică exercită un puternic control social asupra obiceiurilor și atitudinilor muncitorului individual; 7. în schimbarea de la ceea ce era stabil la o societate adaptativă (de la cel mai vechi tip de viață comunitară la societatea atomizată a indivizilor izolați, de la societatea eotehnică spre cea paleotehnică) apar în mod continuu tendințe de a fărâmița organizarea socială a muncii de fabrică; 8. colaborarea de grup nu se produce prin accident; ea trebuie să fie urmărită și dezvoltată. Dacă colaborarea de grup este obținută, relațiile de muncă permit a se ajunge la coeziune care se opune dezbinărilor societății adaptative.

integrale care se numără deja cu sutele. Nu lipsesc în ultimii ani cărțile publicate care realizează o analiză substanțială a problematicii teoretice și a investigațiilor socio-psihologice*.

Mai există însă puncte de vedere extrem de diferite, unele dintre ele contradictorii, asupra denumirii de „sociologie industrială” în literatura de specialitate română și străină. Este adevărat, că denumirea de sociologie industrială a fost mai întâi pusă în circulație, dar nu suficient de clarificată. Poate că autorii primului manual de sociologie industrială, Miller și Form au dorit o abordare pozitivă a problematicii și nu neapărat o explicare a termenului. De atunci discuțiile științifice continuă. Poate și pentru că în acest domeniu al sociologiei s-au concentrat cele mai multe dintre cercetări.

În Franța, s-a dat, într-o perioadă, un credit mai mare termenului de „sociologie și psihologie socială a muncii”. După cum afirmă G. Friedmann: „Sociologia muncii este considerată în extensie ca studiu al diverselor aspecte ale tuturor colectivităților umane, care se constituie cu ocazia muncii”²². Definiția dorește să acopere toate colectivitățile cu minimă stabilitate, cuprinzând și pe cele industriale. Dar volumul din care am citat, tratează pe larg sociologia industrială, explicitează în principal o problemă specializată, domeniul relațiilor industriale pe care nu pot să nu le considere de prim rang.

În alt plan și pe alte meridiane, expresia de „sociologie industrială” se identifică cu „relațiile industriale” sau „relațiile umane”. Discuțiile științifice dintre unii sociologi fac rar delimitări exacte între „Human Relations” și „Industrial Sociology”. Dacă F. M. Roethlisberger a adoptat un sens restrins pentru „Human Relations” ca domeniu specializat pe probleme generale ale comunicării și înțelegerii între indivizi și grupuri, în condițiile modificării structurilor formale ale organizării în interiorul întreprinderilor cu sensul de „sociologie a întreprinderii”, Miller și Form le-a acordat atribute colective care să contureze o „sociologie industrială” în general.

Problema unor delimitări clare este complicată și poate într-un sens inutilă. Complicată din cauza complexității fenomenului industrial, și inutilă credem pentru că vom detașa în continuare noi ramuri, noi „discipline”, care în loc să ne ajute în clarificări ne vor complica și mai mult. Și aceasta pentru că peisajul „sociologilor” care studiază fenomenul industrial a devenit un teren uneori derutant din cauza existenței pluralității de ramuri: sociologie industrială, sociologie a întreprinderii, sociologie directorială²³, sociologia organizării²⁴, sociologia profesiilor industriale, sociologie economică, sociologie a prezentului și a viitorului²⁵, sociologia conducerii sau chiar separată o teorie generală a societăților industriale și post-industriale²⁶.

Este adevărat că au apărut, și vor mai apare, nevoi metodologice-didactice și de cercetare care să ne oblige la unele segmentări. Dar ele, trebuie, după părerea noastră, să poarte o viziune unitară asupra unui fenomen unitar, posibil de tratat din mai multe unghiuri. Chiar separarea între „sociologia industrială” și „sociologia întreprinderii”²⁷ nu este fundată. Această împărțire se pare a fi datorată unei transcrieri a relațiilor industriale după modelul raporturilor sociologice ca generalizare a planurilor macrosociale cu nivelele de investigare microsociologice.

* Traian Herseni, *op. cit.*; Cătălin Zamfir, *op. cit.*; M. Zlate, *op. cit.*; I. M. Nestor, *Psihologia industrială*, București, Edit. politică, 1974; Vl. Krasnaseschi, *Orientări în științele muncii*, București, Edit. științifică, 1971; C. Stancovici, *Logica organizării întreprinderilor*, București, Edit. științifică, 1973; Maria Popescu, *Conducere, participare, conștiință*, București, Edit. Academiei, 1973; V. C. Ciocărlan, *Raporturile interpersonale*, București, Edit. politică, 1973; Geta Dan-Spănoiu, *Relațiile umane în grupele de muncă industrială*, București, Edit. Academiei, 1971; Dinu Grama, *Preferința interpersonală*, București, Edit. științifică, 1974; Z. Bogáthy, *Îndreptarul psihologului industrial*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975.

²² G. Friedmann, P. Naville, *Traité de Sociologie du Travail*, Paris, 1962, Tome I, p. 26.

²³ Vezi în S. Chelcea, și A. Neculau, *Elemente de sociologie industrială*, Iași, 1975, p. 5—6.

²⁴ Vezi M. Zlate, *op. cit.* și C. Zamfir, *op. cit.*

²⁵ Vezi T. Herseni, *Sociologie industrială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, p. 40—41.

²⁶ Alain Touraine, *La Société post-industrielle*, Paris, Ed. Denoël, 1969; H. Marcuse, *op. cit.*

²⁷ Ideea este prezentă și în literatura sociologică de la noi, Ovidiu Bădina socotindu-le „discipline aplicative fundamentale deosebite”, în art. *Cîteva aspecte ale teoriei „societății industriale” și ale „sociologiei industriale”*, în vol. *Sociologia generală. Probleme, Ramuri, Orientări*, București, Edit. științifică, 1968, p. 197 și urm.

Nu putem nega existența celor două planuri, macro și microsocial, dar credem că ele trebuie privite în unitate. Individualizarea macro și microsocial în raporturile industriale este o problemă a sistemului de referință și nu presupune deloc existența și separarea celor două discipline, cu consecințe negative pentru teoria și practica sociologică²⁸. Investigarea microsocialului ca raportare preponderentă la întreprindere, profesiuni, relații preferențiale de conducere sau organizare nu poate avea loc fără luarea în considerație a elementelor macrosocialului, iar acesta nu ar avea substanță fără valorile structurale sau spirituale de la nivel micro-social indiferent ce-am încadra în el. Trebuie să evidențiem deci în continuu raporturile dialectice dintre general și particular rezolvate pe baze științifice de gândirea marxist-leninistă. Așa că, cele două planuri trebuie privite în interacțiunea lor reală, printr-o unificare fără identificare a problematicii. De aceea socotesc că „sociologia industrială” este una singură și nu suportă o fragmentare continuă în planuri structural-funcționale sau psihosociale, ci impune tratarea dialectică, normală, integrativă a laturilor, sferelor diverse ale domeniului industrial ca sistem ordonat de relații sociale și psihosociale complexe. Prima problemă este aceea a obiectului și direcțiile de cercetare implicate. După părerea noastră sociologia industrială este acea disciplină de ramură care studiază funcțiile, structurile, modalitățile de organizare și conducere ca raporturi umane social-politice, consecințele și implicațiile pe plan industrial și de grup, interrelațiile dialectice ale planurilor micro și macrosociale generate de fenomenul industrial în ansamblu și de colectivitățile umane (întreprinderile) ca părți componente. Această caracterizare impune o detaliere problematică. Experiența didactică și de cercetare ne-au permis să detașăm, fără a avea pretenția unei enumerări complete, unele grupări problematice ale sociologiei industriale.

Primul grup gravitează în jurul caracteristicilor sociale de ansamblu ale fenomenului industrial, a relațiilor industriale ca parte integrantă a diviziunii sociale a muncii²⁹, modificarea structurilor sociale și de clasă în condițiile tipurilor diferite de proprietate, implicațiile social-politice ale aplicării cerințelor progresului tehnico-științific, specificul activității umane în domeniul industrial.

Un compartiment tot atât de fructuos al sociologiei industriale îl constituie întreprinderea industrială ca tip special de colectivitate umană care structurează funcții ale sistemelor sau subsistemelor (corespunzător sistemului de referință ales), înglobând pluralitatea de relații sociale interne și externe, autonomia și relațiile ierarhice, conținutul sociologic al organizării raporturilor umane, gradul de birocratizare al organizației sociale, dimensiunile formale și informale, sistemele de comunicații și difuziunea informațiilor³⁰.

Structura și mobilitatea socio-profesională, semnificațiile sociologice ale profesiunilor industriale, condițiile socio-psihologice ale performanței umane, sistemele de retribuție și de promovare pe categorii de personal, organizarea și evaluarea unor programe de formare și perfecționare profesională, evaluarea tipurilor de mobilitate (fluctuație, navetism, migrație), absentismul, proiectarea orarelor de muncă și activitățile extramuncă sau de timp liber, sînt tot atâtea probleme posibil de „decupat” din realitățile industriale.

Evident, în condițiile mediului industrial procesele de conducere au caracteristici generale dar și specifice. Sfera sociologiei industriale va include analiza proceselor de autoreglare și conservare a modelelor de decizie, dinamica și mutațiile social-politice, caracteristicile, funcțiile și atribuțiile formelor instituționalizate, calitățile conducătorilor industriali, raporturile dintre șefi și subordonați, toate vizavi de viața socio-afectivă a membrilor componenți ai colectivității.

Valorile ergonomice ca raporturi complexe dintre om și mașină nu intră *grosso-modo* în sociologia industrială, nu este nevoie de suprapunere totală a sferelor celor două discipline care sînt de sine stătătoare³¹, ci ca elemente ale mediului fizic umanizat cu influențe asupra muncii și profesiunilor, asupra randamentului și sistemului normativ, asupra moralului, stării de sănătate și comportamentului factorului uman.

²⁸ Vezi și S. Chelcea și A. Neculau, *op. cit.*, p. 8.

²⁹ Vezi și Maurice Marc, *Les conditions sociales de la division du travail dans l'entreprise. Critique du déterminisme technologique*, comunicare la Congresul al VIII-lea de Sociologie de la Toronto. „Sociological abstracts”, vol. XXII, suppl. 47 — I, ISA, p. 316.

³⁰ Vezi T. Herseni, *Sociologie industrială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, cap. 3, 4; S. W. Gellerman, *op. cit.*, ch. 5; J. Ardoine, *Information et communications dans l'entreprise et les groupes du travail*, Paris, 1964.

³¹ Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice. 1938—1971*, București, Edit. Academiei, 1971, p. 213.

În fine, am nota un ultim grup de probleme care controlează coordonatele socio-psihologice ale microgrupurilor industriale care includ printre multe altele, o tipologie a grupurilor în funcție de sistemul de organizare și conducere, distribuția autorității și puterii, gradul de coeziune, adoptare și integrare, relațiile dintre valorile preferențiale și cele generate de organizarea de structură, situațiile și comportamentele individuale³².

Fiecare problemă menționată este susceptibilă, evident, de detaliere teoretico-metodologică dar, în același timp, ne obligă să le urmărim traiectoriile de desfășurare în practica noastră, să constituie baza faptică pentru generalizări teoretice din industria noastră socialistă.

4. Relații ale sociologiei industriale cu alte științe. Valoarea cercetărilor inter și multidisciplinare pentru sociologia industrială

Sociologia industrială are un timp de investigație practică și de generalizare teoretică foarte complex, care poate fi privit din unghiuri variate. Cunoașterea în profunzime și extensie a fenomenelor, evenimentelor, faptelor și proceselor sociale ale muncii industriale presupune, în mod necesar, luarea în considerație a relațiilor dintre sociologia industrială și alte științe.

Astfel, studiul fenomenelor sociale generate de industrie și industrializare nu poate trece peste cunoașterea aprofundată a condițiilor tehnice. Acestea din urmă sînt creații ale tehnicienilor în sens generic care concurează la realizarea sarcinilor sociale, determină schimbarea locului și menirii omului, a grupurilor de muncă³³.

Ca disciplină domeniială, sociologia industrială ține seama de aproape tot, ce-au acumulat științele economice, dar nu-și propune sondarea „în sine” a relațiilor economice ci exprimă interdependențele cu factorii sociali-umani, sociologici. Viziunea este deja prezentă în tratate³⁴ care urmăresc o simbioză rațională și critică a exagerărilor realizate în favoarea științelor economice sau celor sociologice³⁵.

Tratarea raporturilor sociale industriale nu va putea fi realizată în mod exact, științific dacă nu se introduc în studiu și factorii psihosociale. Valorile sociale și în mediul industrial nu se scurg paralel cu cele psihologice (ca stări de spirit, climat, moral, prestigiu, autoritate etc.) ci formează un tot unitar. Cercetătorii care au încercat separări de planuri între cele două discipline³⁶ cred că au reușit mai mult în teorie. De pildă, poți aborda teoretic probleme ale structurilor psihosociale, ale raporturilor informale, încărcătura psihologică a profesiunilor și procesele de socializare, poți detașa elementele psihosociale și psihologice ale organizării și conducerii, ale grupurilor etc. Dar acestea vor fi „rupte” de purtătorul real, datul social prezent întotdeauna în funcții sociale, în structuri formale, oficializate, instituționalizate, în cerințe sociologice complexe. De aceea, reflectarea cu fidelitate a unității celor două discipline, psihologia socială și sociologia industrială nu trebuie să rămână numai în planul cercetării concrete unde numai abuziv pot fi separate, ci să concure și în demersurile teoretice la explicarea situației factorului uman în sistemul raporturilor industriale.

Importanța raporturilor dintre demografie și sociologia industrială rezultă din faptul că nu putem explica fenomenele și procesele industriale, nu le putem cerceta în forma lor de desfășurare, nu putem alcătui instrumente de investigație fără cunoașterea temeinică a evenimentelor și structurilor demografice fundamentale: vîrstă, sexe, densitate, natalitate, mortalitate, morbiditate, durată medie de viață, distribuție a populației pe medii, mișcări migratorii, deplasări navetiste etc. Achizițiile teoretice și practica din studiul populației conturează mai bine problemele sociologiei industriale, ajută la explicarea multor probleme sociale ale colectivităților industriale.

³² Vezi și R. Mucchielli, *La dynamique des groupes*, Paris, 1969; J. Klein, *Sociologia dei gruppi*, Torino, 1968.

³³ Vezi și M. F. Avery, *Le travail rationnel de l'ingénieur. Etude des méthodes* (trad. din engl. de F. Blondel și R. Alajouanine), Ed. Eyrolles, 1966 223, p.

³⁴ Vezi P. Salles, *Initiation économique et sociale*. Tome II, Paris, 1968; H. B. Maynard, *Conducerea activității economice*, București, Edit. tehnică, 1972.

³⁵ J. Wolf, *Sociologie économique*, Paris, Ed. Cujas, 1971.

³⁶ M. Zlate, *op. cit.*, p. 13—24, 43—55.

Disciplinele care pot fi considerate ca utile analizei și interpretării sociologice a fenomenelor industriale sînt mult mai multe. Putem să mai adăugăm alte sociologii de ramură (rurală, urbană, politică, morală, a mijloacelor de comunicație de masă) precum și discipline sau domenii de studii ca geografia economică, statistica socială, științele juridice, ergonomia, estetica industrială etc. Evident, nu dorim să se înțeleagă că sociologia industrială va prelua obiectul acestor științe sau discipline sociologice autonome ci ea este obligată să uzeze de o investigație complexă și multidisciplinară care să favorizeze o cunoaștere multilaterală a domeniului pe care există și pe care-l controlează. Ne explicăm în acest fel acordul cu ideea că „... orice cercetare sociologică implică folosirea unui colectiv de cercetare, a unei brigăzi complexe, interdisciplinare, în care, în spirit de sinteză urmează să participe profesioniști ai tuturor disciplinelor sociale particulare avînd drept temelie comună aceeași concepție materialist-dialectică și același scop al înțelegerii științifice, profunde, nuanțate, cît mai complete, a unității complexe a vieții sociale”³⁷.

Se pune în acest context și problema dacă sociologia industrială mai necesită și metode de investigație particulare. Bineînțeles, metodele și tehnicile utilizate în alte domenii ale sociologiei se aplică și aici respectîndu-se o cerință simplă și anume, mulara pe specificul raporturilor sociale în așa fel încît să conducă la cunoașterea nu descriptivă, ci profundă a realităților sociale din colectivitățile industriale, să permită generalizări teoretice și de experiență concretă utile factorilor de decizie și organelor de conducere politică, interesate întotdeauna nu numai de cantitatea și calitatea producției, ci și de situația factorului uman.

³⁷ M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 214.